

ÍRÓPORTRÉ

Rovatunkban kortárs magyar írók életművét mutatjuk be néhány oldalnyi terjedelemben – az „élő klasszikusoktól” a legtehetségesebb fiatalokig. A tárgyalt alkotók kiválasztása elkerülhetetlenül szubjektív, de a róluk szóló dolgozatban igyekszünk átfogó képet adni eddigi műveikről olyan stílusban és megfogalmazásban, hogy az az irodalmat nem szakmaként művelők számára is követhető, feldolgozható legyen, s akár érettségire vagy felvételire készülő diákok is haszonnal forgathassák. Az itt megjelenő esszék bővebb, bibliográfiával is kiegészített változatait kétféleképpen könyv formájában is közreadjuk. Az eddig bemutatott alkotók: Bartis Attila, Bodor Ádám, Csoóri Sándor, Esterházy Péter, Gergely Ágnes, Háy János, Jókai Anna, Kontra Ferenc, Krasznahorkai László, Kukorelly Endre, Nagy Gáspár, Parti Nagy Lajos, Szilágyi István, Szócs Géza, Tar Sándor, Temesi Ferenc, Térey János, Zalán Tibor.

KOVÁCS ISTVÁN

„Jó lenne, ha az értelmező szótáraink majdan így magyaráznák a »kelet-európai« szócskát: – további jelentése: tisztán gondolkodó, előítéletektől mentes. Jelenleg és elkövetkező életemben ennek az értelmező szótárnak a létrehozásán fáradozom.” Így foglalta össze Kovács István 1976-ban, Görömbei Andrásnak adott interjújában mindazt, amit akkor kötelességének, hivatásának, céljának tartott. Azóta majd’ harminc év múlt el. Ez a harminc év a József Attila-díjas költő, műfordító, történész és diplomata életében kemény, céltudatos és eredményes munkával telt. Sokoldalú és gazdag tevékenységével, pályája kezdetétől a mai napig Közép-Európa és a magyarság kulturális és történelmi identitástudatának megalapozásáért, megszilárdításáért küzd.

Kovács István írói és költői munkásságának értelmezéséhez érdemes kultúrdiplomáciai és történelmi tevékenységébe is bepillanta-

ni. Eredményes és sokoldalú lengyelországi tevékenységéről talán keveset tudunk: 1990–1995-ben varsói kulturális tanácsosként, 1999 és 2003 között pedig krakkói főkonzulként működött. Nem kevésbé fontos történészi munkássága, melynek eredményeként eddig közel ötven tanulmánya jelent meg magyarul, lengyelül és angolul. Történelmi kutatásai a 19. század, főként a reformkor és a szabadságharc korának magyar–lengyel történelmi és kulturális kapcsolataira irányulnak. Első nagyobb prózai írása, az *Így élt Bem József* (1983) az 1848/49-es szabadságharc hőisének, az erdélyi hadjárat fővezérének állít emléket. Ezt követi a *Hamuban csillogó gyémánt* (1988) címmel napvilágot látott, a lengyel történelemről szóló esszéket tartalmazó kötet, a magyarországi lengyel légión történetét bemutató *A légión* című munka, és a „*Mindvégig veletek voltunk...*” *Lengyelek a magyar szabadságharcban* című monográfia. Művei közül több lengyelül is megjelent. Az író több tucat könyvet fordított lengyelről és németről magyar nyelvre. Emellett számos, csak lengyel nyelven megjelent mű szerzőjének tudhatja magát. Filmesztéikai tevékenysége is jelentős, elsősorban az Oscar-díjas Andrzej Wajda *Csatorna* illetve *Hamu és gyémánt* című, az 1944-es varsói felkelés tragédiáját és következményeit bemutató filmjei keltették fel érdeklődését. Filmesztéikai témájú írásait a *Robogás a nyárba* (1988) című kötet foglalja egybe.

„Általában sokat dolgozom egy versen. Csönd és idő kell hozzá”

Harmadéves egyetemistaként, húszévesen került „a költészet teremtő bűvöletébe”: első verse 1967-ben jelent meg a Tiszatáj folyóiratban. 1969-ben a „Kilencek” tagjaként az *Elérhetetlen föld* című antológiában tűnt fel. E kötet igen nagy port kavart az irodalmárok, esztéták és az olvasók körében egyaránt. Maga Kovács István így vélekedik erről az időszakról: „Az *Elérhetetlen föld* 1969 decemberében jelent meg. [...] Az 1960-as években született verseinket olvasva ma két dolog döbbsen meg. Egyrészt az, hogy évtizedek múltán is mennyire jók... Másrészt az, hogy kritikusaink, esztétáink, irodalomtörténészeink számára – tisztelet a kivételnek – néhány év múltán, mintha nem is léteztünk volna... Mintha nem is léteznénk... Szerencsére – hogy az antológiánk előszóíróját, Nagy Lászlót idézzem –: »... csak a vers a fontos...«.”

Első önálló kötetének címe *Havon forgó ég* (1973). Ezt az *Ördöglakat* (1982), a *Véset* (1985), majd 1995-ben az addigi költői termést egybegyűjtő *A tér töredékei* című könyvek követték. Tavaly jelent meg legújabb kötete, *Kézmozdulat a szürkületben* címmel, amely „másfél évtized kulturális, zenei, irodalmi és személyes lengyelországi élményét sűríti magában”.

Költészetről vallott felfogását a következőképpen fogalmazta meg Csontos Jánosnak 2004 nyarán adott interjújában: „Arra törekszem, hogy a versnek legyen gondolati hátszaga, és a szépséget ostromolja. Fontos ugyanakkor számomra az eszköztelenség is.” Költemeinek hatását erőteljesen képszerű kifejezőmódjával, meglepő, de értelmezhető asszociációival éri el. Ehhez járul hozzá tömör, epigrammatikus beszédmódja is. Lírája tárgyias: olvasóját gondolkodásra, értelmezésre készíti, számtalan olvasatnak ad teret.

Költészete műfaji és formai szempontból is változatos: töredékek, epigrammák, lírai miniatűrök éppúgy gazdagítják eddigi életművét, mint esszéisztikus prózaversek. A szabályos dalformának és a kötetlen formájú és ritmusú képszerűnek egyaránt helye van költészetében.

Gondolatait őszinte könyörtelenséggel, ugyanakkor az igazság keresésére és kimondására készítő felelősséggel önti lírai formába. Az általa közvetített értékrend tetőpontján az etikus magatartás, az erkölcsösség és az értékek tisztelete áll. Ezek segítségével hívja fel figyelmünket a kelet-európaiság, a magyarság lényegére, a kultúra tiszteletére és a történelmi hagyományok tudatosítására. Így maradt Kovács István fiatalkori célkitűzéséhez költőként is mindmáig hű.

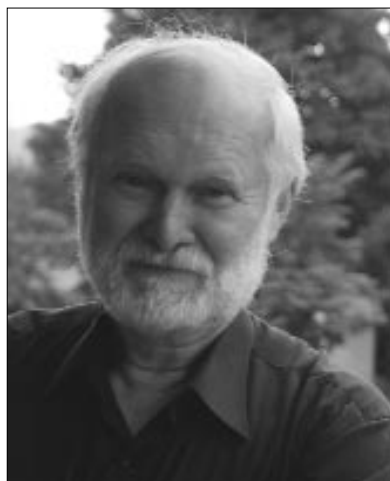
Miért lehet, hogy mindennek ellenére kiszorult az olvasóközönség érdeklődési köréből? Miért történhetett ez? Ő a csendet szereti. Csendben dolgozik és írásai is csendben kerülnek a nyilvánosság elé. Feladatának és felelősségének tudatában, eszközt: az igazságot kereső és őszinte költészetét kezében tartva, életének megrázó tapasztalataival a vállán, csendben üzen, figyelmeztet, tudatosít.

Költészetében kiemelten fontos szerepet játszik a történelem, annak folyamatai, illetve kitüntetett szakaszai, így például az 1848/49. évi magyar szabadságharc. A forradalom és szabadságharc eseményeit az újkori magyarság legnagyobb vállalkozásának és vívmányának tartja. Meggyőződése, hogy a több mint százötven évvel ezelőtti eseménysornak máig érezhető hatása van mind a nemzet, mind saját maga számára. Az 1848/49-es történések tematikája sokszor feltűnik költészetében; Petőfiről, Görgeyről, illetve a szabadságharc egy-egy

csatájáról számos versében megemlékezik: „Ha nem sebesülten, / Holtan dőcölődne szekerében a szalmán, / Hős volna bizony... / S a sík szomorú csatatér” – írja Görgeyről. *Világos, 1849* című versének záró soraiban így ír:

Hallod?
Harang sír
egy távoli város
leomlott templomából.
Hangja megrezzen szemedben
az idegen határon.
Testvére itt állt.
Ágyúba öntve vádol.
De nem hallja őket
sem London,
se Konstantinápoly.

A költő gondolatai nem állnak meg a 19. század eseményeinél. A történelmet a maga folytonosságában szemléli, szükségszerű összefüggéseket figyel meg. Vajon kitört volna az I. világháború, ha a szabadságharcot nem fojtja el I. Miklós cár beavatkozása? Az 1918-as esztendő valóban a végét jelentette az I. világháborúnak? Változik-e a történelem, okul-e az utókor egy-egy eseményből, vagy újra és újra a múlt fordulatai játszódnak le, más formában? Számos történelmi vonatkozású költeményének háttérében a történelmi tudat folytonossága áll: „Csak a hóhér változik, / meg a jós, / nem a szög, / csak a seb helye” – szólnak az *Ördöglakat* című vers sorai. „Az I. világháború rövidebb-hosszabb fegyverszünetekkel ma is tart talán. Elfogadható-e, hogy a történelem az emberi tenyészás, élvezethajszolás, primitív önzés, gátlástalan brutalitás kaleidoszkópja legyen csupán, amelyet nem lehet átlátni? Hogyan lehet az, hogy a balkáni botrányt Európa tehetetlenül nézte végig?” – mondta egy nemrég készült interjúban, s e gondolatok sűrűsödnek a *Hajnali idill, 1994* című vers záró soraiban is: „A világháború / nyolcvanadik esztendejében / ingerlékeny / a kialvatlan Ördög. // Európa / azóta / elsötétített ablak: / csillagképe / homorító / halál.”

Kovács István

„Kővirágos árkádkra akasztottuk a szabadságot”

Kovács István élettörténete szorosan kötődik a történelemhez. 1945 augusztusában született Budapesten. Apja fél évvel azelőtt eltűnt a háborúban. Csonka családban, szíven a háború e mérhetetlen súlyával nőtt fel. „Legendásan szépnek és igaznak tartom azt a hiedelmet, hogy az ember az és annyi, amennyit kilenc-tíz éves koráig megélt – nyilatkozta. – Mire betöltöttem a tizedik évemet, néhányszor megsédült velem száz esztendő fájdalma és szépsége is.” A magyar és egyetemes történelem forrásaiban megélt gyermekkorát festi le 1998-ban megjelent és Az év könyve díjjal jutalmazott *A gyermekkor tündöklete* című regényében.

E regény, melynek értékét és hitelességét lírai és humoros elbeszélésmódja mellett sajátos nyelvi megformáltsága adja, gyermeki őszinteséggel és nyíltsággal ír a háború alatt született félárva gyermek életének első évtizedéről. „Éreztetni kell, ahogyan a történelem ránk tenyerel” – mondja az író. A regény elbeszélője a kisgyermek, aki a maga természetes naivságával, ám gyermeki tisztánlátásával csak annyit mond el, amennyit a maga szemével és szívével tapasztal. Mindazt, ami őt éri, értelmezni próbálja, és igyekszik helytállni az őt körülvevő világban. A II. világháború utáni világban egy tisztán és logikusan gondolkodó és mindent érteni akaró kisgyermeknek azonban nem könnyű megtalálnia a helyét...

A regény főhőse hatévesen vidéki nagyanijától édesanyjához került, aki az Állami Fodor József Tudószanatóriumban lakott és dolgozott. Ez a szanatórium adja életének kereteit. A gyermek minden kérdésére a történelem válaszolt. Apját csupán fényképről ismerte. Egyszer a szanatórium portása a falon függő portrét mutatva ezt mondta neki: „Ő az apád.” A képről Sztálin arca nézett a kislóra. Számára Sztálin és „Rákosi pajtás” létezhetett csak – Isten és apa helyett: „És én el is hittem, hogy nincs isten, mert ha volna, s látná anyámat, csak ledobna vagy két darab százast. De nem. Nem dob le. Mert nincs. Télapó van. A karácsony a béke és a barátság ünnepe. Mert aki nincs, az hogy születhetett volna meg. A karácsonyi szünetet Sztálin születésnapján kaptuk ki. Ő az, aki valóban megszületett. Az emberiség javára.” A hatévesen Budapestre került kisló sok, eddig nem tapasztalt, számára érthetetlen dologgal találja magát szemben a budakeszi szanatórium világában.

A regény cselekménye 1956. november 4-én ér véget. Az 1945-ben világra jött gyermek ekkor 11 éves, gyermekkorának mégis vége.

Vacogó léptekkel
vonulok át a hídon...
bevallhatatlan titkom
az, hogy felnótt lettem.

Tizenegy éves felnótt.
Gyermekeként ennyit élt

– írja *Ezerkilencszázötvenhat* című versében, 2003-ban. 1956 novemberében tehát a regénynek a gyermekkorral együtt véget kell érnie, a forradalom fiatal nemzedékét nem neveltetése vagy életkora tette felnótté, hanem a történelem.

A forradalom tizenegy éves gyermekként, testközelből való megélése nemcsak felnótté válásához, költészetének egy igen erős vonalának kialakulásához is hozzájárult. Kovács István számos költeményében emlékezik meg a forradalom eseményeiről, majd az azt követő megtorlásról. Mindezt a rá a kezdetektől mindmáig jellemző szelíd és tömör megfogalmazással, ám kérlelhetetlenül tiszta, megalkuvást nem tűró hangon, gondosan és pontosan kialakított formába öntve teszi. E költői magatartása szabott gátat több éven át az első, *Havon forgó ég* című verseskötet megjelenésének. A kor emberének életérzé-

sét e szavakkal foglalja össze: „Oly naprendszerben élek, ahol / csak nyolc bolygó kering a pályán. / A szivárványtengelyű földgömböt szétlőtték / gyermekkorom szalmaszálán.”

„Számomra az emberi személyiség kialakulásának katalizátorát jelenti a kelet-európaiság”

A költő nemcsak tanulmányaiban hanem verseiben is hangot ad annak a gondolatának, hogy ha Kelet-Európa – amelyen voltaképpen akkor, a hetvenes évek közepén Közép-Európát értett – meg akar maradni, egységgé kell formálódnia. Meg kell ismernünk a minket körülvevő országok kultúráját, s azon keresztül a népek sajátosságait, mentalitását. Ne csak a „divatos”, ám mentalitásban tőlünk sokkal távolabb álló nyugati államok nyelvére és kultúrájára legyünk kíváncsiak. A nyugati népek történelmi és kulturális tudatát mi kevésbé tudjuk magunkévá tenni. Ha Közép-Európa felé fordulnánk, éreznénk, hogy tartozunk valahova: „Kényelmes a nyavalygó, önsírató magatartás, hogy egyedül vagyunk. [...] Ha igazán jó magyar akarsz lenni, tanuld meg egy szomszédos nép nyelvét, vagy legalább olvasd el mindegyikének irodalmi alpművét.” E gondolatok versben így jelennek meg (*Töredék*):

Örök szomszéd az egymás,
a nyelvben s a nyelven túl is.
Örök egy más a szomszéd,
Ha nem egyenrangú is.

Kultúrdiplomáciai munkásságával pedig a magyar kultúra külföldi népszerűsítését segítette elő: pályája során több mint húsz magyar könyv megjelentetését kezdeményezte, a 2004-es Balassi-év ürügyén még az azt megelőző évben, krakkói főkonzulként három Balassi-emléktáblát állított az egykori lengyelországi Balassi-birtokokon, valamint Balassi válogatott verseinek lengyel kiadását is elősegítette. 1992-ben varsói kulturális tanácsosként Engelmayer Ákos nagykövettel együtt magyar tanszéket alapított a poznani Adam Mickiewicz Egyetemen, de a krakkói Magyar Tanszék megszervezését is segítette. Tevékenysége nem maradt elismerés nélkül: eddig öt lengyel város avatta díszpolgárává.

Kovács István a kultúrának létfontosságú szerepet tulajdonít. Ellen kell állni a kultúrát egyre pusztítani akaró hatalmaknak, mert egy nemzet csak a kultúra segítségével élheti túl a történelem megrázkód-tatásait. „Népet történelmi, kulturális, anyanyelvi tudata, jelenbeli feladatainak és jövőbeni céljainak tudata teremti. Sérült történelmi tudattal nem lehet elvégezni a jelen feladatait” – vallja. Ha meg akarunk maradni nemzetként, kultúránkat meg kell őrizni, s ez csak konok napi aprómunkával történhet.

Kultúrát, nemzetet fenntartani nemzeti nyelv nélkül nem lehet. Kovács István az anyanyelvétől már-már megfosztott határon túli magyarok sorsáért, jogaiért is szót emel. 1981-ben született *Beolvasztás* című verse is erről tanúskodik: „Előbb a regölést / aztán a regét // Előbb a földet / aztán az otthont // Előbb az iskolát / aztán a nyelvet // Előbb a fejfát / aztán a hitet // Előbb a jövőt / aztán a múltat // és / mindezt / egyszerre: / jelenidőben.”

„Új élményt jelentett a család”

Kovács István első, 1945. VIII. 19. című, születésének napjáról megemlékező versét édesanyjához írta. Verseiben többször szól gyermekként szüleihez, férjként feleségéhez és apaként gyermekeihez. Szülei-re emlékező verseiben hangsúlyos szerepet kap édesapja elvesztése, és három hónapi házasság után özvegyen maradt fiatal édesanyja élete, alakja:

1.

APÁM A FÖLDRE TAPADT JÉGVIRÁGNAK
Egy fagypont alatti reggelen.
Ujjaimban, ha fázom,
Az Ő emlékét melengetem.

2.

ANYÁM MA ÉJJEL IS SÍRT.
Az árnyak tárgyakká merevedtek.
Vérszínű vakolat szemerkélt.
A faluk magukba zárva meneteltek.

(Két kép)

Gyermekei születése és fejlődése gazdag ihletforrást jelentett a költő számára. A világot, a létet gyermekei által újra megpróbálta értelmezni. Fejlődésük folyamatát csodálta, szemlélte, apaként megélt bámulatos benyomásait szeretettel dokumentálta lírai darabjaiban. A nyolcvanas években kiskorú leánya a „főszereplője” a *Térelválasztás* című prózaversnek, melyben a költő apai tapasztalataival együtt megélt transzcendens élményeit rögzíti:

Nadrágjának piros, ingecskéjének kék színe mozaikosan átszűr-
remkedett a katedrálüvegen. Rátapasztotta arcát. Két, üveget
átolvasztó szemet látok. És tehet-e bármit is az ember, ha ily je-
len-valóan figyel az Isten?

Ki vagyok én?

– teszi fel a kérdést a tizenegy éves felnőtt 1956. november 4-én, *A gyermekkor tündöklete* című regény záró mondatában. A földi ha-
landó számára megfejthetetlen kérdésekre keres választ nemcsak regé-
nyében, költeményeiben is. E keresésnek és a megtalált bizonyosság-
nak jellegzetes verse az *Összegzés*:

Köröttem az esős égbolt
fában korhadó erezete.
A halál:
a lélek vajúdása.
A lét:
bomló emlékezet.

ZSILINSZKY FANNI